

13. Конфликтная этничность и этнические конфликты / Ред. Л.М. Дробижеева, М.С. Кашуба, Е.М. Галкина. – М.: ИЭА РАН, 1994.
14. Национальное самосознание и национализм в Российской Федерации начала 1990-х годов / Ред. Л.М. Дробижеева, М.С. Кашуба, А.Р. Аклаев, В.В. Коротеева. – М.: ИЭА РАН, 1994
15. НТР и национальные процессы /отв. ред. О.И. Шкаратан. М.: «Наука» 1987. 248 с
16. Попков Ю.В. Антропологический переворот и вызовы для этносоциологии (приглашение к дискуссии)// Социс, 2024, №9. С. 43- 55
17. Социальное и национальное. Опыт этносоциологических исследований по материалам Татарской АССР». – М.: Наука, 1973
18. Социальное неравенство этнических групп: представления и реальность / Авт. проекта и отв. ред. Л.М. Дробижеева. – М.: Academia, 2002. – С. 15.
19. Тишков В. А. Очерки теории и политики этничности в России. М.: Русский мир, 1997.
20. Ценности и символы национального самосознания в условиях изменяющегося общества / Отв. ред. Л.М. Дробижеева, Т.С. Гузенкова. – М.: ИЭА РАН, 1994;
21. Этносоциальные проблемы города. М.: Наука, 1986. 286с.

УДК: 316.7 (575) (043.3)

Нурабидин Камчиевич Маразыков, ОшМУнун доценти,
Садыкова Максатай Токторовна, ОшМУнун окутуучусу.
 Ош мамлекеттик университети

XX КЫЛЫМДЫН БИРИНЧИ ЖАРЫМЫНДАГЫ КЫРГЫЗСТАНДЫН ТҮШТҮГҮНДӨГҮ ТУРУКТУУ ТУРАК ЖАЙДЫН ФЕРГАНА ТҮРҮ

Нурабидин Камчиевич Маразыков, доцент ОшГУ,
Садыкова Максатай Токторовна, преподаватель ОшГУ.
 Ошский государственный университет

ФЕРГАНСКИЙ ТИП ПОСТОЯННОГО ЖИЛЬЯ НА ЮГЕ КЫРГЫЗСТАНА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

Nurabidin Kamchyevich Marazykov, is an associate professor at Osh State University,
Sadykova Maksatai Toktorovna, is a lecturer at Osh State University Osh State University
**THE FERGANA TYPE OF PERMANENT HOUSING IN THE SOUTH OF KYRGYZSTAN
 IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY.**

Аннотация. Макалада XX кылымдын биринчи жарымындагы Кыргызстандын түштүгүндө кеңири таралган Фергана тибиндеги туруктуу турак-жайлар каралат. Турак жайдын бул түрүнүн архитектуралык-пландоо өзгөчөлүктөрүнө, анын аймактын табигый-климаттык шарттарына ыңгайлашуусуна жана социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн таасири астында трансформацияланышына өзгөчө көңүл бурулат. Изилдөө тарыхый-этнографиялык материалдарга, архивдик документтерге жана талаа изилдөөлөрүнө негизделген. Турак жайлардын уникалдуу архитектуралык көрүнүшүнүн калыптанышына отурукташкан дыйканчылыктын салттарынын жана маданияттар аралык өз ара байланыштын таасири талдоого алынган. Фергана тибиндеги турак-жайлар күнүмдүк турмуштун функционалдык формасы гана эмес, ошол эле мезгилде Кыргызстандын түштүк аймактарынын этностук өзгөчөлүгүн жана тарыхый өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн чагылдырган аймактын маданий мурасынын маанилүү элементи болуп саналат. Ошондой эле, макалада Кыргызстандын түштүгүндөгү фергана тибиндеги туруктуу там үйлөрдүн курулушу жана интерьерери жөнүндө да сөз жүрөт.

Негизги сөздөр: Фергана өрөөнү, кыргыздар, турак жай, үй-там, “пакса”, “сынч”, “кыш”, “пешайван”.

Аннотация. В статье рассматриваются постоянные жилища ферганского типа, распространенные на юге Киргизии в первой половине XX века. Особое внимание уделено архитек-

турным и планировочным особенностям этого типа жилища, его адаптации к природно-климатическим условиям региона и трансформации под влиянием социально-экономических изменений. Исследование опирается на историко-этнографические материалы, архивные документы и полевые исследования. Анализируется влияние традиций оседлого земледелия и межкультурного взаимодействия на формирование уникального архитектурного облика домов. Жилища ферганского типа являются не только функциональной формой быта, но и одновременно важным элементом культурного наследия региона, отражающим этническую самобытность и историческое развитие южных регионов Кыргызстана. В статье также рассматриваются конструкция и интерьер постоянных домов ферганского типа на юге Кыргызстана.

Ключевые слова: Ферганская долина, кыргызы, жилище, дом, “пакса”, “сынч”, “кыш”, “пешайван”.

Abstract. The article examines permanent dwellings of the Fergana type, common in the south of Kyrgyzstan in the first half of the 20th century. Particular attention is paid to the architectural and planning features of this type of dwelling, its adaptation to the natural and climatic conditions of the region and transformation under the influence of socio-economic changes. The study is based on historical and ethnographic materials, archival documents and field research. The influence of the traditions of sedentary agriculture and intercultural interaction on the formation of the unique architectural appearance of the houses is analyzed. Fergana-type dwellings are not only a functional form of life, but also an important element of the cultural heritage of the region, reflecting the ethnic identity and historical development of the southern regions of Kyrgyzstan. The article also examines the design and interior of permanent houses of the Fergana type in the south of Kyrgyzstan.

Key words: Fergana Valley, Kyrgyz, dwelling, house, “paksa”, “synch”, “kysh”, “peshaiwan”.

Фергана тууралуу XIX кылымдын экинчи жарымында келген орус саякатчылары ар тараптан тоолор менен курчалган өрөөн катары мүнөздөмө беришкен. Бийик тоолор менен курчалган Олуя-Ата шаары орун алган Талас өрөөнү аны түндүк жактан бөлүп турса, түштүктөн андан да чоң тоо кыркалары менен курчалган Аму-Дарыя өрөөнү ажыратып турат.

Бул тоолор бир нече тоо системасынан турган кандайдыр бир борборду түзүп, Улуу Памир тоосуна кошулуп кетет. Булардын баары Н.А. Северцов саякат жасаган Тянь-Шань тоолору менен да биригип турат.

Тоо кыркаларынын арасында кенен өрөөндөр орун алган. Алардын кээ бирлеринин узуну жана туурасы бир кыйла алыска созулуп жатат. Өзгөчө Кызыл-Суу дарыясынын жогорку агымында жайгашкан Алай өрөөнү кенендиги менен таң калтырат [4: 267].

Фергананын ичинен агып чыккан жалгыз чоң дарыя Сыр-Дарыя. Анын узундугу 250 чакырымга жетет. Ферганада ал Нарын деген ат менен белгилүү жана Наманган шаарын бойлоп аккан Кичи Сыр-Дарыя кошулгандан кийин Чоң Сыр-Дарыя аталат. Чоң Сыр-Дарыяга бир да кокондук кичине дарыя агып жеткен эмес, анткени алардын баары

майда арыктарга чачырап, жоголуп кетишет.

Кээ бир шарттарды эске албаганда, Фергана өзүнчө бир чоң жалпы өрөөндү элестетмек, бирок ал өздөштүрүүсү толук бүтө элек аймак. Сыр-Дарыянын сол жээгинде кыргыздардын кыштоолору орун алган иштетилбеген талаалар созулуп жатат. Оазистердин тизмеги тоо суулары аккан түштүк жактан башталат. Бул жерде, тоонун этектеринде 250 чакырымга жеткен чоң, үзгүлтүксүз уланган бакчалар жана талаалар жайгашкан. Иштетүүгө жарамдуу жерлер тоолордо, тоолуу өрөөндөрдө, ошондой эле бийик аймактарда да кездешет.

Ошентип, Кокон хандыгы ээлик кылган аймакка, биз көрүп тургандай, талаалар, иштетилген аймактар, бийиктиктеги Альпы шалбаалары жана түбөлүктүү мөңгүлөр кирет [4: 267].

Түндүк жана түштүк жагынан тоо кыркалары менен курчалган Фергана өрөөнү батыштан Орто Азиянын түздүктөрү менен ичке моюн аркылуу, ал эми чыгыш тараптан Терек-Даван ашуусу аркылуу Кашкар менен байланышат. Табигый абалы Ферганага белгилүү деңгээлде саясий автономдуулугун сактоого мүмкүнчүлүк түзгөн.

Турак жай типтеринин калыптануусуна табигый климаттык шарттар өзгөчө ма-

анилүү роль ойногон. Өзбекстандын кең аймактарында алар кургак чөлдөр, бийик тоолуу зоналарга бөлүнгөн. Турак жайдын түрлөрү жаан чачындардын көлөмүнө, шамалдын багытына, тигил же бул курулуш материалдарынын болушуна байланыштуу эле. Курулушка табигый байлыктар – суу жана бак дарактар, жергиликтүү таш, кум, топурак ж.б. колдонулган. Мечиттер, медресе, мончолор жана ар кандай архитектуралык курулуштар үчүн климат анча манилүү болбосо да, мындай типтеги курулуштар бардыгы окшош курулган.

Архитектуралык курулуштардын негизги бөлүктөрүнүн конструкциялары: үйдүн үстүнө салынган топурактын калыңдыгы, табигый түрдө, жаан чачындардын көлөмүнөн көз каранды болгон.

Дубалдардын калыңдыгы биринчи кезекте жылуулукту эмес, жер титирөөдөн сактап калуу талаптары менен шартталган.

Конструкциялары боюнча ферганалык турак жайлар эң ири болуп эсептелет, дубалдардын калыңдыгы 60-70 см дээрлик бардык төрт дубалы тең калың, бул жөнөкөй көрүнүш.

Бирок, дубалдын калыңдыгы бир катар чар чөптүн калыңдыгына тең болуп, жылуулукту сактай албайт. Бирок мындай дубалдар жер титирөөлөрдөн сактап калууга жардам берери анык.

Фергана жер титирөө коркунучу көбүрөөк катталган аймактардын катарына кирет. Жер титирөө 8 баллга барабар болгон Наманганда турак жай дубалдарынын калыңдыгы 90 см жетет [2: 167].

Ош облусунун түштүк бөлүгүнүн жаратылышы кооз жана ар түрдүү. Анын рельефи Тянь-Шань жана Памир-Алай тоо кыркаларынан түзүлгөн жана өзүнчө кең Фергана өрөөнүнүн түштүк бөлүгүн камтыйт. Ири мөңгүлөрү жана түбөлүк кар жаткан чокулар, жыш өскөн арча токой, бадал аралашкан сейрек токойлуу адырлар, бийик кокту-колоттор, шалбаалар менен капчыгайлары малга ылайыктуу жайыттарга ээ.

Ош областында эзелтеден эле эки чарбанын тиби калыптанган: малчылык жана дыйканчылык.

Алай району (ошондой эле Алайкуу дарыясынын бассейни) көчмөн малчылыкка ылайыкташкан жайыттарга ээ. Алай өрөөнү

деңиз деңгээлинен 3000-3200 м бийиктикте жайгашып, көчмөндөрдү чөптөрүнүн малга жагымдуулугу менен өзүнө тарткан. Алайда дыйканчылык анча өнүккөн эмес жана бул жерге дан азыктары көбүнчө башка жактан алынып келинген.

Дыйканчылыкка жана малчылыкка ыла-йыктуу аймак Кара-Кулжа жана Тар дарыяларынын агымдарында кездешкен. Көк-Суу, Исфара, Сох, Лейлек дарыяларынын өрөөндөрүндө кайракы дыйканчылык өкүм сүрүп, аны менен кошо мал чарбачылыкка да ылайыкташкан.

Негизинен Кыргызстандын түштүгүнүн үчтөн экиси кайракы, үчтөн бири сугат дыйканчылыктары менен мүнөздөлгөн [1: 288].

Көптөгөн этностордун башын бириктирген чөлкөмдөгү тыгыз отурукташуу, этномаданий жүрүмдөрүнүн жигердүү мүнөзү кыргыздардын үй тургузуу боюнча жергиликтүү салттарына, алардын жайгашуусуна жана кооздолушуна, ошондой эле куруучу усталардын династияларынын муундан-муунга өтүүчү өзгөчөлүктөрүн калыптандырууга тасирлерин тийгизип келүүдө. Дагы бир белгилеп кетүүчү жагдай, үй тургузуудагы “фергана стилин” азыркы күндө кыргыздар гана эмес, ушул түшүнүктүн кеңири маанисинде Фергана чөлкөмүндө жашап жаткан башка этностор да кеңири колдонушуп келүүдө.

Бул макалада фергана стилинин мүнөзүн ачып берүү жана анын барган сайын өзгөрүүсү туралуу жазылат. Фергана үйлөрү короосуз жана тосмолорсуз курулат, бирок ошондой болсо да аларды короо-жай деп атап келишкен. Ал эми чарбалык курулуштар болсо үйлөргө түрдүү вариациялар менен жакын жайгаштырылып келинген. Мындай түрдөгү үйлөрдүн негизги көрүнүшү – үстү жалпак жана балык жон, ачык айван (сүр. 1), үйдүн дубалдарынын ички жагына мераб, текчелер (сүр. 1), очок (сүр. 1), бир каалгалуу эшиктер коюлган (сүр. 1). Мындай түрдөгү үйлөрдүн көптөгөн варианттары кээ бир өзгөчөлүктөрү менен кошо курулуп келүүдө. Буга тектеш үйлөр тоо этектеринде жайгашкан райондордо, ошондой эле түздүктө кеңири таралган, себеби күндүн ысык мезгилинде адамдар *пешайванды* колдонгон (сүр. 1) [1, 3].

Мына ошондой эле фергана тибиндеги там үйлөр түздүктөгү аймактардан да кез-

дешет. Буга Ош областынын Кара-Суу районунун Зарбалик айылындагы Омош ажынын үйү мисал боло алат. Сөз болгон үй XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башында курулса дагы азыркы мезгилге чейин адамдар пайдаланып жаткан Омош ажынын короо жайына болгон сүрөттөмө баянын келтиребиз [1, 1] Көрсөтүлгөн короо жай 1910-1915-жылдары кыргыз усталары тарабынан тургузулган, там, үй тик бурчтуу формада болуп, анын аянты 11x20, 7x20 м., дубалдардын калыңдыгы 70 см. (сүр. 1). Маалыматчынын сөзү боюнча там, үй төмөндөгүдөй түрдө тургузулган: биринчи кезекте келечекте тургузула турган там, үйдүн орду такталып жана даярдалган. Болочок үйдүн пайдубалына таш тизилбестен, жердин үстүнө пайдубалдын ордуна арчадан жасалган чарчөп коюлуп, теректен жасалган түркүктөрдүн жардамы менен үйдүн сынчы тургузулуп, түркүктөр астынкы (сынч менен) чарчөпкө үстүнкү сынчтын ортосу чармакка турум аркылуу бекитилип, тирөөч аркылуу бекемделген. Чатырда сараптардын кармалып туруусу үчүн түркүктөр орнотулган, дубалдардын диагоналы боюнча жана орнотулган устундарга ар түрдүү багыт боюнча тирөөчтөр бекемделген, үйдүн негизги сынчынын (каркас) арасы дубал катары ылайдын жардамы, кургатылган кыш (кирпич) менен толтурулат. Сараптардын үстүнкү бетин 32 см., торсундар менен бекемдешкен, ал эми торсундардын үстүнө вассалар коюлган.

Жашоо үчүн ыңгайлашкан бөлмөлөр төмөнкүдөй болуп жайгашышат: там, үйгө кире бериште пешайван (Сүр. 1 а), узуну 11x20 м туурасы 2x20 м бийиктиги 3 м анын асты жагынан *устундар* (түркүк) орнотулат (сүр. 1 б), алардын үстүнөн – пеш кары 22 торсун 13 см (вассаны бекемдөө үчүн) орун алат. Там үйдүн чатырынын жана пешайвандын үстүлөрүнө камыш бир катар тизилип, анын үстүнө бир катар бүргөн өсүмдүгүнүн уругун алып салып төшөп, ылайдан жасалган аралашма менен шыбап чыгышкан. Ар жылы үйдүн чатырынын үстүндөгү топуракты алмаштырбастан, жөн гана жазында жарылган жерлерин жаш балдарды чыгарып тебелетип турушкан.

Маалымат берүүчүнүн айтуусуна караганда аталган там үйдүн үстүнөн суу өтпөй, ар жылы жазында нөшөрлөгөн жаандар

болгон учурларда айылдын эли ушул там үйгө келип корголоп, баш калкалап турушкан. Анын үстүнө айылдагы там үйлөрдөгүгө окшоп тамдын үстүнө чөп чыгып кетпей, дайым такырайып турган. Алгач маалыматчылар бул өзгөчөлүктү там үйдүн үстүнө ташталган топурактын жердин тереңинен алынгандыгы менен түшүндүрүштү, бирок кийин белгилүү болгондой, ал топурак жергиликтүү эмес, Алай районунан алып келинген жошо болуп чыкты. Омош ажы өзү Алайдан көчүп келип, аталган жерге жайгашып, жерди өздөштүргөн киши болгондуктан, кийин там үй салганда да өзүнө мурунтан белгилүү болгон жошону атайын алдырып келип, там үйүн жапкан. Жошонун үстүнө түшкөн ар кандай өсүмдүктөрдүн уруктарын күн ысыган учурда кызыган жошо күйдүрүп салган, анткени жошонун составында темир заттары арбыныраак болгон. Ал эми ажынын Зарбаликте төрөлүп калган балдарынын жошонун мындай касиети тууралуу маалыматы болгон эмес.

Кашектерге бир каалгалуу эшик чармакка турум аркылуу орнотулган (сүр. 1.5). Бул бөлмөнүн аянты 4,45x3,8 м түзөт. Дубалдардын боорунда текчелер орнотулуп (сүр. 1. 2), кире бериштеги сол бөлүктө дарча (терезе,) жайгашкан (сүр. 1.4). Анын өлчөмү 80x120 см түзүп, төрдө 2 мераб (сүр. 1.7) бар, алардын өлчөмү 197x118 см болуп, бул мерабтардын ортосунда 110x60 см. өлчөмүндөгү текче жайгашкан.

Ал эми экинчи бөлмө болсо жашоо үчүн гана эмес, коноктор үчүн мейманкана катары да пайдаланылат. Бөлмөлөрдүн аянты 5,10x3,90 м түзгөн. Бөлмөгө кире бериш жердин сол тарабында дарча орун алып, биринчи бөлмөдөгүдөй эле дубалдарды бойлото 2 чоң мераб (197x118 см), 1 кичи мераб (120x49 см) жана 2 текче (146x114 см) жайгашкан. Оң жактагы каптал дубалдан очок орун алган. Бул үй азыркы мезгилге чейин колдонулгандыгына байланыштуу кээ бир жерлери өзгөрүлгөн, шыбындагы 11 торсун вассалар өзгөрүлгөн эмес. Арак сарраптар оймо-чиймелер менен кооздолгон. Биринчи жана экинчи үйдө пешайвандын шыбы васса менен жасалгаланган. Бул колунда бар адамдын там, үйү экендигин далилдейт.

Там үй кош сынчтуу болгон, аны кайрадан оңдоп чыгуу үчүн, тагыраак айтканда түбүнө

бетон куюу үчүн арчадан жасалган чарчөптү сууруп алууга аракет жасалып, андан майнап чыккан эмес. Там үйдү оңдомокчу балгондор арча чарчөптү, үйдүн калган жыгач материалдарын да бүтүн бойдон сууруп алып, аны кайрадан пайдаланууну көздөшкөн. Бирок аштаган жерди, шынаа кагып бекитилген жерди таба алышкан эмес. Жасалган аракеттер натыйжасыз болгон учурда түбүндөгү чарчөптү домкраттын жардамы менен көтөрүп, убактылуу таш коюп каркасты көтөрүп туруп, фундамент куюп, анын үстүнө кайрадан каркас отургузулган [1, 2].

Там үйдүн төр жагында эки мераб, мератардын ортосунда кичи текче бар, оң тарабында эки чоң текче, далистен кире беришинде оң жакта очок, очоктун эки жагында эки текче жайгашкан. Очоктун түбүндө ороо жайгаштырылган, ороонун түбү 3 м диаметри 1,5 м болгон. Кызыгы, данды сактоодон алдын тандырды кызыткандай өрүк отундарынын жардамы менен ороону кызытышып, агаргандан кийин күлдү алып салып, астына шалы пакалынан төшөп, мака (жүгөрү) данын толтурушуп, үстүн саман шыбак менен шыбап салышкан. Түштүк жагында далиске өтүүчү бир каалгалуу эшик бар. Түндүгүндөгү эки текченин карама-каршы жагына дарча коюлуп, кашектерине айнек салынган. Сыртынан эки канаттуу эшик менен жабылган. Дарчадан түндүк тарапка 1 м аралыкта тушма-туш сандал орнотулган. Кыш мезгилинде сандалга чок таштап жылынышкан. Бөлмөнү салттуу жылытууда сандалди кеңири колдонушкан. Ал полго жасалган чуңкурчадан жана анын үстүнө коюлуучу үстөлдөн турат. Анын бийиктиги 40-50 см узуну 70-80 см болот, аны кыргыздар *хан такта* деп аташкан. Үйдүн ортосуна анча терең эмес чуңкурча казылат. Чуңкурчага, кийинчерээк тепшиге, жыгачтын же көмүрдүн чогуун салышкан. Анын үстүнө хан тахта коюлуп, анын үстүнө жууркан жабылат. Адамдар сандалды тегерете салынган көлдөлөңдөргө олтурушуп сандалдин үстүнө жабылган көрпөнүн астына буттарын салып жылынышкан [1, 2].

Далис - батышында үйдөн чыккан бир каалгалуу эшик, төр жагында эки чоң текче, оң жагында очок морусу менен, сол тарабында эшик бир каалгалуу болуп, эшиктин үстүндө сарап менен эшиктин ортосунда 30 см – 1 м өлчөмүндө кичи текче болгон.

Пешайван – сол тарабында өрүк жыгачынан жасалган сөөрүнүн узуну 2,5 м туурасы пеш айванга ылайыкташтырылган, оң тарабында очок эки текчелүү.

Васса жуп менен үй, дализ, пешайван шыптары жасалгаланган, үстүнө камыш, камыштын үстүнө уругу жок бүргөн эки эли басылган. Анын үстүнө 35-40 см кызыл түстөгү топурак ташталган. Үйдүн үстү балык жон болуп жабылып, топурак ташталып, экиден ноо коюлган, алар аркылуу жамгырдын, кардын суусу аккан.

А.К. Писарчик “Фергананын курулуш искусствосунун генезиси жана өзгөчөлүгү” деген эмгегинде кыргыздардын үйлөрүндөгү байыркы элементтердин сакталгандыгын жана Фергана стилиндеги туруктуу турак жайынын курулушу 50-жылдарга чейин болгон деп эскерет [3, 123]. К. Мамбеталиева “Быт и культура шахтеров-киргизов” деген эмгегинде кыргыз жумушчулары 50-жылдары төрт типтеги үйлөрдө жашашат биринчиси фергана стили болуп аны кенири колдонушат деп жазат [3, 123]. Ушуга мисал катары фергана тибиндеги үй болсо Куржун там деп аталып эки үй, бир даландан турат, Чон Алай районунун Дароот-Коргон айылы Сейдакматова Гулсүнгө таандык 1950-жылдары курулган. Үй түштүк чыгышты карап, узуну 15,42 м туурасы 6,75 м бийиктиги 3 м кыбыласы бар. Маалыматчынын сөзү боюнча там, үйдүн орду туура такталып жана даярдалган. Болочок үйдүн пайдубалына таш тизилген, анын үстүнө паксадан дубал которулгон. Чатырда сараптардын дубалдын үстүнө коюлуп анын устуно бадыралар ташталып кармалып туруусу үчүн ортолугуна прамандар коюлган. Үйдүн ортосунда сараптардын үстүнө коюлган бадыраларды көтөрүп турган устун анан каары бар. Сараптардын үстүнкү бетин 32 см бадыра менен бекемдешкен, ал эми бадыранын үстүнө такталар коюлган.

Мандайында даланга кирүүчү бир каалгалуу эшик бийиктиги 1,80 м туурасы 83 см жана эки айнек (сүр. 3): а) далан, б) даландын он жагындагы үйгө жарык берүүчү айнек бийиктиги 1,15 м туурасы 1 м орнотулган (сүр. 3). в) даландын эшигинин сол жагындагы үйгө жарык беруучу бийиктиги 80 см туурасы 60 см айнек орнотулган (сүр. 3).

Жашоо үчүн ыңгайлашкан бөлмөлөр төмөнкүдөй болуп жайгашышат: а) там, үйгө кире бериште далан, узуну 5,74 м туурасы 4,23 м бийиктиги 3 м шыбында 8 дана бадыра, аралыгы 46 см., коюлган, даландан эки жактагы үйгө кирүүчү 2 эшик бийиктиги 1,80 м туурасы 83 см өлчөмүндө орнотулган (Сүр. 3)[3, 1].

а) Даландын сол тарабындагы үй узуну 4,23 м туурасы 4,30 м 1 устун, 1 каары, 16 дана бадыранын үстүнө такта тизилген 17х3см 1 айнек (сүр. 3 б).

б) Даландын он тарабындагы үй узуну 4,23 м туурасы 4,30 м 1 устун, 1 каары, 16 дана бадыранын үстүнө такта тизилген 17х3см 1 айнек (сүр. 3 в).

Далан - үйлөрдөн чыккан бир каалгалуу 2 эшик, төр жагында чоң жыгачтан 4 катар текче, оң жагында, сол тарабында эшиктер бир каалгалуу. Тамак аш сактоочу кампа катары колдонулат (сүр. 1 а).

Ал эми эки бөлмө болсо окшош, жашоо үчүн гана эмес, коноктор үчүн мейманкана катары да пайдаланылат. Бөлмөлөрдүн аянты 4,23х4,30 м түзөт. Бөлмөгө кире бериш жердин он, сол тарабында айнек орун алып, дубалдарды бойлото төр жагында 2 чоң мераб (197х118 см), 1 кичи мераб (120х49 см) жайгашкан (сүр. 3 а.б). Эки бөлмөнүн ичинде темирден очок коюлуп тамак бышырууга жана үйдү жылытуу үчүн колдонулган. Бул үй азыркы мезгилге чейин колдонулгандыгына байланыштуу кээ бир

жерлери өзгөрүлгөн, шыбындагы тактайлар өзгөрүлгөн эмес. Аягында айтарыбыз бул үйдүн аты эле айтып тургандай жашоого ылайыкташкан эки бөлмөнүн куржундай окшош экендигинде болуп жатат. Бул колунда бар адамдын там үйү экендигин далилдейт.

Жыйынтыктай келсек, Фергана тибиндеги там үйдүн келбетин жыгачтан бир сынчтуу же эки сынчтуу кылып тургузуп алардын арасын кесек, гүвала, кыш менен толтурулган дубалды тургузуу болуп эсептелет, калбактин үстүңкү бетиндеги сараптардын үстүнө дубалды бойлото моурлат коюлуп, торсундар катар ташталып сар дубал менен бекемделет, пеш карынын үстүндөгү торсундар *прамандар* менен бышыкталып, үстүнө *шак*, *бория*, *васса*, *кыша* же *чий* ташталат, топурак төгүлүп, үстү шыбалат. Фергана тибиндеги үстү тегиз, балык жон болуп жабылат. Тосмолуу коргон тибиндеги там үйлөргө Фергана тибиндеги там үйлөрдү курчап паксадан бир нече катар коргондоп тосуу мүнөздүү. Жаңы типтеги үйлөр элдин тарыхый-маданий байланыштарын да, этникалык өзгөчөлүгүн да, жаратылыш-климаттык шарттарга ыңгайланышын да даана көрсөтүп, камтып турган маанилүү мурас, маданияттын элементи болуп саналышат. Учурда айрым өзгөрүүлөргө дуушар болуп жаткандыгына карабастан, алар алиге чейин эл турмушунан орун алып келе жатышат.

Адабияттар:

1. Антипина, К.И. Особенности материальной культуры и прикладного искусства южных киргизов. По материалам, собр. в юж. части Ош. обл. [Текст] / К.И. Антипина. – Фрунзе: Изд-во АН КиргССР, 1962. – 288 с.
2. Воронина, В.Л. Народные традиции архитектуры Узбекистана [Текст] / В.Л. Воронина. – М.: Гос. Изд-во архитектуры и градостроительства 1951. – 167 с.
3. К. Мамбеталиева. – Жилище и жилищнобытовые условия рабочих Кыргызстана. [Текст] / К. Мамбеталиева. – Бишкек, 2007. – 123с.
4. Лялина, М.А. Путешествие по Туркестану Н.А. Северцова и А.П. Федченко [Текст] / М.А. Лялина. – СПб.: Изд. А.Ф. Девриена, 1894. – 87, XVI, 267 с.

Маалыматчылардын тизмеси:

1. Омошова Фарида, 1965 - ж. т., Ош обл., Зарбалик айылы., уруусу жоош.
2. Омошов Садирдин, 1935 - ж. т., Ош обл., Зарбалик айылы., уруусу жоош.
3. Молдорозов Батырбек, 1970- ж. т., Ош обл., Дароот-Коргон айылы., уруусу найман.
4. Сидиков Хабибилло, 1960 - ж. т., Ош обл., Араван айылы.

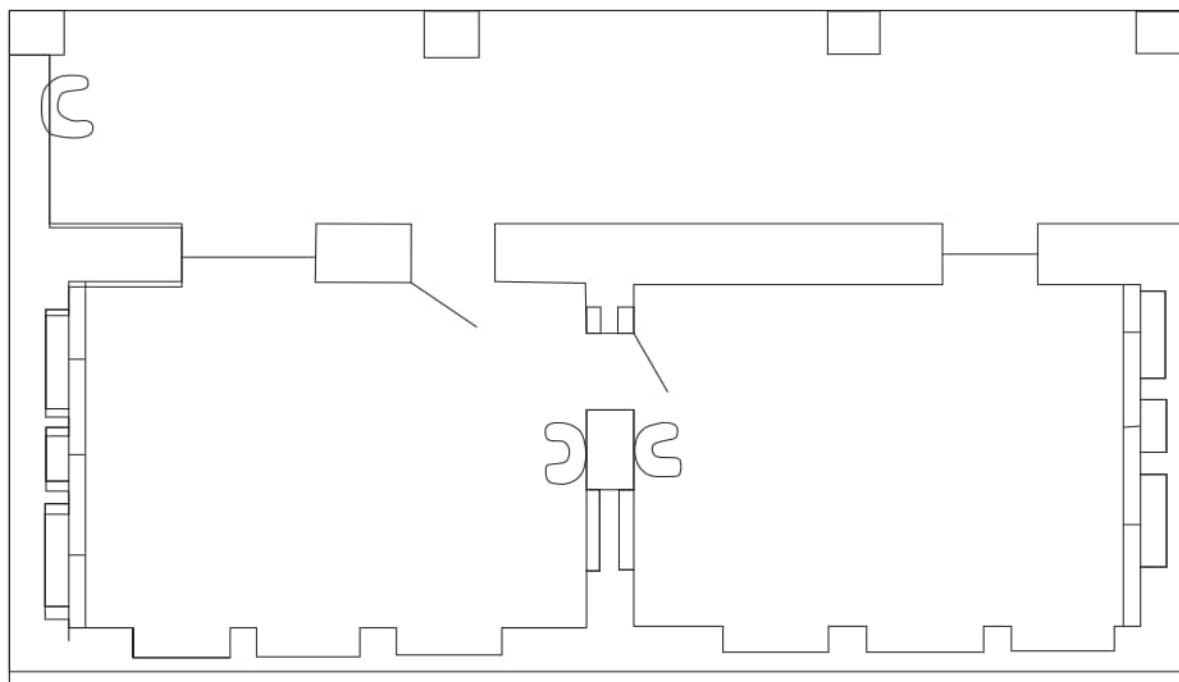

Рис. 1. а) Пеш айван, б) дализ, в) уй; 1-тор, 2- такча, 3- очок, 4- дарча, 5- эшик, 6- устун, 7- мээрап
Ошская область, Кара-Суйский район, село Зарбалик. Проект дома Омош ажы

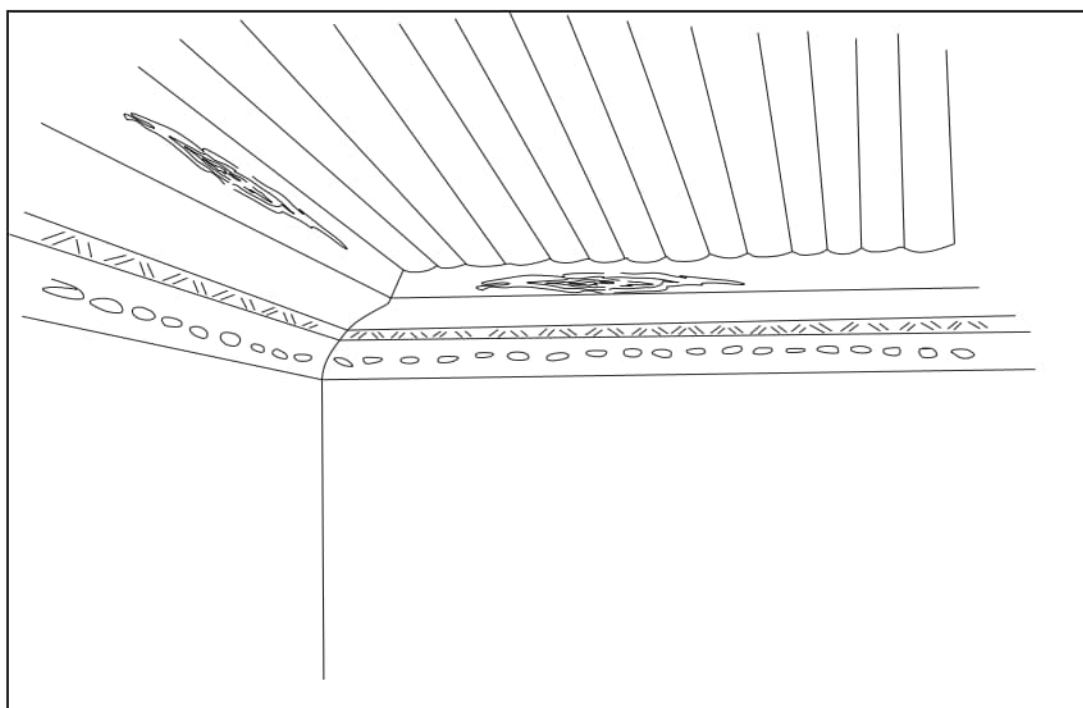

Рис.2. Потолок (Васса) дома Омош ажы

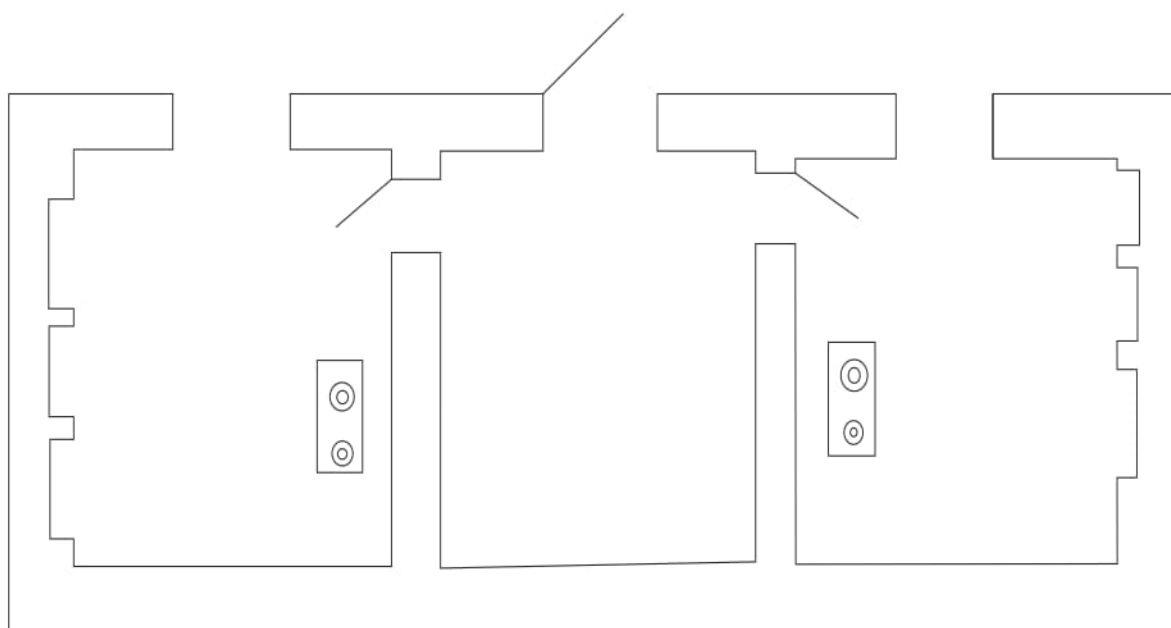

Рис. 3. а) Далан, б) Үй, в) Үй; 1-тор, 2- такча, 3- темир очок, 4- дарча, 5- эшик, 6- устун, 7- мээрап
Ошская область, Чон-Алай район, село Дароот Коргон. Проект дома Сейдакматовой Гулсун.

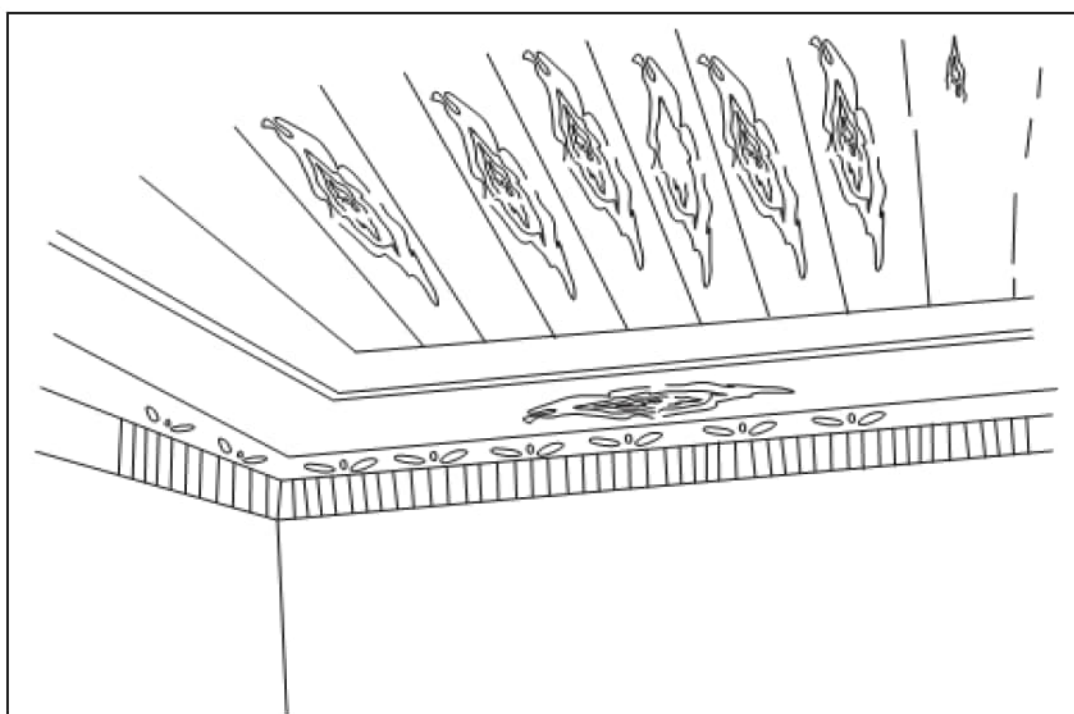

Рис.4. Потолок (Такта) дома Сейдакматовой Гулсун